

Ćw. 35. Wyznaczanie temperatury rozgrzanego rezystora z przyrostu jego rezystancji

Wprowadzenie

Jednym z istotnych elementów obwodów elektrycznych są oporniki, nazywane też w języku technicznym rezystorami. Ich podstawowym zadaniem jest ograniczenie prądu płynącego w tej gałęzi obwodu, w którą są podłączone. Mogą też być źródłem energii cieplnej (np. grzejniki oporowe), która wytwarza się w nich podczas przepływu prądu.

Podstawowym parametrem opornika jest opór elektryczny/rezystancja R . Jest on wielkością definiowaną jako stosunek przyłożonego do końców opornika napięcia U i natężenia prądu I płynącego przez ten opornik:

$$R = \frac{U}{I}. \quad (1)$$

Gdy tak obliczona wartość R jest stała, tzn. nie zależy od wartości U czy I , mamy do czynienia z materiałem przewodzącym spełniającym prawo Ohma, czyli przewodnikiem liniowym. Taki materiał jest często uformowany w obiekt o dobrze określonych parametrach geometrycznych jak długość l i pole przekroju poprzecznego S . Gdy obiekt ma jednorodny skład chemiczny, stałą gęstość oraz jednakowe pole przekroju na całej długości, możliwe jest podanie prostego wzoru wyrażającego jego opór:

$$R = \rho \frac{l}{S}. \quad (2)$$

Parametr ρ jest wielkością fizyczną charakterystyczną dla danego materiału i nazywany jest oporem właściwym/rezystywnością. Jego wartość podajemy w jednostkach $\Omega \cdot \text{m}$ lub używając bardziej praktycznej w przypadku metali wielkości $\Omega \cdot \text{mm}^2/\text{m} = 10^{-6} \Omega \cdot \text{m}$ pozwalającej na wygodne obliczanie oporu typowych przewodów elektrycznych. Jak pokazuje tabela 1 wśród czystych metali najmniejszy opór właściwy ma srebro, a największy ołów. Znacznie większą oporność mają stopy konstantan i kanthal, z których ostatni używany jest do produkcji drutów oporowych.

Tabela 1. Parametry elektryczne różnych materiałów uszeregowanych w kolejności rosnącego oporu właściwego na podstawie danych z [1].

Materiał	Opór właściwy ρ [$\Omega \cdot \text{mm}^2/\text{m}$]	Temperaturowy współczynnik oporu α [$1/^\circ\text{C}$]
Srebro	0,0159	0,0038
Miedź	0,0168	0,0039
Glin	0,0265	0,0039
Wolfram	0,0560	0,0045
Żelazo	0,0971	0,0065
Ołów	0,220	0,0039
Konstantan	0,490	0,00003
Kantal A1	1,45	0,00006

Opór właściwy ρ metali rośnie nieco wraz temperaturą. Wynika to z faktu, że ruch nośników prądu w metalach, czyli swobodnych elektronów, jest zaburzany coraz silniej przez drgania termiczne jonów sieci krystalicznej. Opór przewodnika metalowego w temperaturze pokojowej oraz nieco wyższej zmienia się liniowo z temperaturą i może być zapisany następująco:

$$R(t) = R_0 [1 + \alpha(t - t_0)], \quad (3)$$

gdzie poszczególne symbole oznaczają: R_0 – opór przewodnika w temperaturze t_0 (zwykle $t_0 = 20$ °C), t – temperatura przewodnika w stopniach Celsjusza, α – temperaturowy współczynnik oporu. Jak pokazuje to Tabela 1, współczynnik α dla czystych metali przyjmuje wartość ok. $4 \div 6 \cdot 10^{-3}$ °C⁻¹, ale dla niektórych szczególnych stopów może być on znacznie mniejszy, np. skrajnie mały jest dla konstantanu $\alpha = 3 \cdot 10^{-5}$ °C⁻¹.

Metoda pomiaru

Wzór 3 wiąże w sposób jednoznaczny wartość oporu z jego temperaturą. Można go wykorzystać do pomiaru temperatury t opornika, gdyby z pomiarów były znane jego wartości R i R_0 . Najczęściej dokonuje się jednak pomiaru oporu R_1 tego opornika w temperaturze pokojowej t_1 jaka występuje w laboratorium. Następnie wykonuje się pomiar oporu R_2 tego opornika rozgrzanego do nieznanej temperatury t_2 . Stosując wzór 3 do tych dwóch pomiarów uzyskujemy układ równań:

$$\begin{cases} R_1 = R_0 [1 + \alpha(t_1 - t_0)] \\ R_2 = R_0 [1 + \alpha(t_2 - t_0)] \end{cases}, \quad (4)$$

w którym występują dwie niewiadome R_0 i t_2 . Dzieląc stronami otrzymujemy równanie z jedną tylko niewiadomą t_2

$$\frac{R_1}{R_2} = \frac{1 + \alpha(t_1 - t_0)}{1 + \alpha(t_2 - t_0)}. \quad (5)$$

Rozwiązując równanie 5 uzyskujemy wynik

$$t_2 = \frac{R_2 - R_1}{\alpha R_1} + \frac{R_2}{R_1} (t_1 - t_0) + t_0. \quad (6)$$

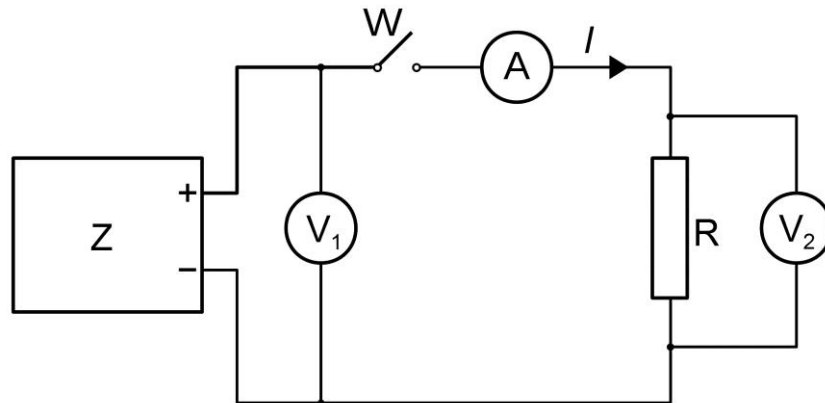
Wzór 6 da się zapisać w wygodniejszej do obliczeń postaci:

$$t_2 = \frac{R_2}{R_1} \left(\frac{1}{\alpha} + t_1 - t_0 \right) - \frac{1}{\alpha} + t_0. \quad (7)$$

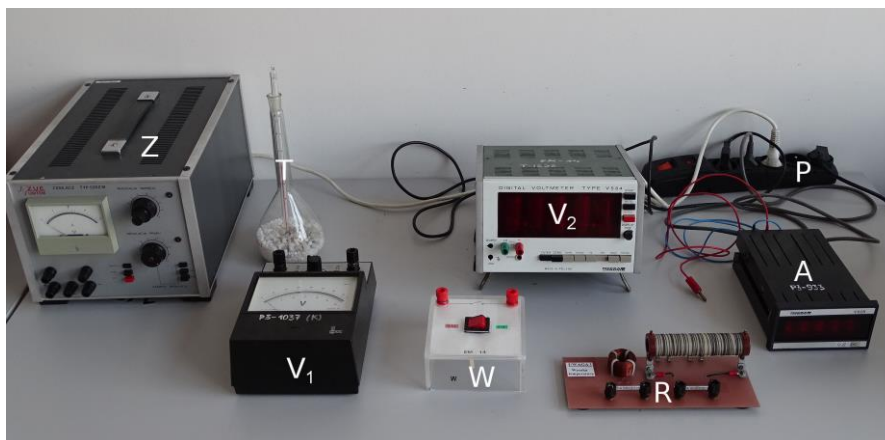
Żeby obliczyć temperaturę t_2 rozgrzanego opornika, wykonanego z materiału o znanym temperaturowym współczynniku oporu α , należy zmierzyć termometrem temperaturę początkową t_1 opornika albo przyjąć, że jest to temperatura jego otoczenia. Następnie trzeba zmierzyć jego opór R_1 i R_2 . Korzystając z układu pomiarowego pokazanego na rys. 1, wartości tych oporów możemy obliczyć ze wzoru 1: $R_1 = U_1/I_1$ i $R_2 = U_2/I_2$, gdzie U_1 i I_1 oraz U_2 i I_2 to zmierzone napięcie na tym oporniku i natężenie płynącego w nim prądu, odpowiednio dla opornika zimnego (w temperaturze pokojowej) oraz rozgrzanego. Podstawiając te wyrażenia do wzoru 7 na temperaturę końcową rozgrzanego opornika, możemy przekształcić go do postaci, gdzie występują tylko pomiary bezpośrednie:

$$t_2 = \frac{U_2 I_1}{U_1 I_2} \left(\frac{1}{\alpha} + t_1 - t_0 \right) - \frac{1}{\alpha} + t_0. \quad (8)$$

Wykonanie ćwiczenia

Rys. 1. Schemat układu pomiarowego do badania temperatury rezystora R.

Rys. 2. Zestaw przyrządów potrzebnych do pomiaru temperatury rezystora: Z – zasilacz prądu stałego, W – wyłącznik, V₁ i V₂ – woltomierze, A – amperomierz, R – rezystor badany, T – termometr, P – przedłużacz.

1. Połączyć układ pomiarowy wg. schematu z rys. 1 korzystając z przyrządów pokazanych na rys. 2. Zgodnie z poleceniem prowadzącego podłączyć badany rezystor w postaci cewki z drutu wolframowego nawiniętego na ceramicznym rdzeniu albo z drutu miedzianego bez rdzenia.
2. Włączyć przedłużacz. Włączyć zasilanie woltomierza cyfrowego V₂ przyciskiem MAINS, ustawić jego zakres pomiarowy na 10 V (przyciski FILTER, AUTO – wciśnięte, ZERO – wyciśnięte, regulator DISPLAY TIME ustawiony w lewe skrajne położenie).
3. Odczytać wartość temperatury powietrza ze wskazań termometru. Przyjąć tę wartość jako t₁.
4. Przy otwartym wyłączniku W włączyć zasilanie zasilacza, a następnie ustawić zadaną przez prowadzącego wartość napięcia wyjściowego U_z na zasilaczu. Dla cewki miedzianej powinna ona leżeć w przedziale 4,5 V ÷ 5,6 V, a dla cewki z drutu wolframowego 5,0 V ÷ 6,0 V. Wartość napięcia U_z odczytujemy z woltomierza V₁.
5. Załączyć wyłącznik W i niezwłocznie odczytać oraz zanotować wskazania amperomierza oraz woltomierza cyfrowego V₂.
6. Kontynuować przepływ prądu dla ustalonego napięcia U_z przez maksymalnie około 20:-30 minut. Najlepiej w równych odstępach czasu t, np. co 3 minuty, notować w tabeli 2 wskazania amperomierza A i woltomierza V₂ jako, odpowiednio, I₂ i U₂.

Tabela 2.

Parametry pomiaru		Zimna				
Materiał cewki	U_z [V]	t [min]	U_1 [V]	I_1 [A]	R_1 [Ω]	t_1 [$^{\circ}$ C]
		0				
		Rozgrzana				
		t [min]	U_2 [V]	I_2 [A]	R_2 [Ω]	t_2 [$^{\circ}$ C]

Opracowanie wyników

1. Na podstawie otrzymanych wyników, korzystając z definicji 1 oporu elektrycznego, obliczyć opór/rezystancję R_1 cewki w temperaturze pokojowej oraz jego wartość R_2 podczas rozgrzewania w kolejnych momentach pomiaru.
2. Wykorzystując zależność 7 lub 8, obliczyć temperaturę t_2 rozgrzanej cewki.
3. Niepewność pomiaru Δt_2 określić najlepiej metodą różniczkową zastosowaną do wzoru 8 różniczkując go po wszystkich wielkościach mierzonych: U_1 , U_2 , I_1 , I_2 oraz t_1 .
4. Wykonać wykres temperatury cewki od czasu zaznaczając przy punktach doświadczalnych odcinek niepewności pomiaru temperatury o długości $2\Delta t_2$.

Zagadnienia do kolokwium:

1. Zależność oporu elektrycznego od kształtu przewodnika i rodzaju materiału.
2. Co to jest opór właściwy i jaką wartość (rzęd wielkości i jednostka) przyjmuje dla metali.
3. Wpływ temperatury na opór elektryczny – scharakteryzować zjawisko i podać wzór.
4. Sposób pomiaru temperatury z wyprowadzeniem wzoru końcowego do obliczeń t_2 .

Literatura:

1. S. J. Ling, J. Sanny, W. Moebs, *Fizyka dla szkół wyższych*, tom 2, rozdz.9 (OpenStax Poland, 2018). Darmowy dostęp: <https://openstax.org/details/books/fizyka-dla-szkół-wyższych-tom-2>.
2. D. Halliday, R. Resnick, J. Walker, *Podstawy fizyki*, tom 3, rozdz. 27 (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2003).
3. W. Pietrzyk (red), *Laboratorium z elektrotechniki* (Wydawnictwa Uczelniane PL, 2003) str. 41-42.

Opiekun ćwiczenia: dr hab. Wiesław Polak